

بنام ایزدگیتا

درآمدی بر معنانشناسی
شهرها و آبادی های ایران

جلد اول

تألیف: حمیدرضا میرمحمدی

سرشناسه / میرمحمدی، حمیدرضا، ۱۳۴۶
عنوان و پدید آور / درآمدی بر معناشناسی شهرها و آبادی‌های ایران/ تالیف حمیدرضا میرمحمدی
مشخصات نشر / اندیشه و فرهنگ جاویدان، ۱۳۹۰
مشخصات ظاهری / ج: مصور (بخشی رنگی)، جدول، نمودار
شابک / ج ۱. ۷-۹۱۷۳۴-۹۷۸-۶۰۰
موضوع / نام‌های جغرافیایی-- ایران-- ریشه‌شناسی
رده‌بندی کنگره / ۱۳۹۰ د ۴ م ۵ / ۶ / DSR
رده‌بندی دیویی / ۹۱۵/۵ / شماره‌ی کتابخانه‌ی ملی / ۲۵۵۲۱۴۱

اشارات اندیشه فرهنگ جاویدان

دفتر مرکزی: قم، خیابان امیرکبیر، خیابان آشار، انتظام، پلاک ۹۴، طبقه همکف / کدپستی: ۳۷۱۸۶۶۵۸۳۵

شماره تلفن و نمابر ۰۲۵۱-۶۵۰۰۴۰۳ / همراه: ۰۹۱۲۷۴۶۵۹۱۱

سایت اینترنتی: www.eafj.ir

پست الکترونیکی: Afj.Publish@gmail.com

درآمدی بر معناشناسی شهرها و آبادی‌های ایران

تألیف: حمیدرضا میرمحمدی

نوبت چاپ: اول / سال چاپ: دی ماه ۱۳۹۰ / شمارگان: ۲۰۰۰

ویراستار: سید احمد میرصانعی خوانساری

لیتوگرافی: المهدی چاپخانه: عتروت

شابک کتاب: ۷-۹۱۷۳۴-۹۷۸-۶۰۰

"تمام حقوق برای نویسنده و ناشر محفوظ است"

ارزش: ۱۰۰۰۰۰ ریال

فهرست مطالب

پیشگفتار	۱۳
مقدمه	۱۷

فصل اوّل

مشکلات ضبط صحیح اسامی جغرافیایی	۲۱
الف. عدم آوانگاری اسامی	۲۱
ب. عدم آگاهی از معنای اسامی	۲۱
ج. تغییرات مکرر اعلام جغرافیایی	۲۲
د. وجود نام‌های مکرر در سطح کشور	۴۰
و. فراوانی گویش‌ها و لهجه‌ها در کشور	۴۱
ه. دوگانگی یا چندگانگی اسامی آبادی‌ها	۴۳

فصل دوم

لزوم نگرشی تحقیقی بر نام آبادی‌ها	۴۹
---	----

فصل سوم

دلایل تغییر اسامی آبادی‌ها	۵۷
الف. وقوع حوادث طبیعی	۵۷
ب. تصمیمات حکام و فرمانروایان	۵۸
۱. تبدیل روستاها به نقاط شهری و تغییر اسامی آنان	۵۸
۲. ادغام آبادی‌ها و ایجاد نقاط شهری جدید	۵۹
۳. توسعه فیزیکی شهرها و ادغام روستاها در شهر	۷۴
روستاهای ادغام شده در شهر تهران	۷۵

۷۸	روستاهای ادغام شده در شهر مشهد
۸۰	روستاهای ادغام شده در شهر بندرعباس
۸۱	روستاهای ادغام شده در شهرهای استان اصفهان:
۸۳	روستاهای ادغام شده در شهر تبریز
۸۴	۱- روستای آخماقیه (شهرک شهید چمران)
۸۸	۲- روستای شاهگلی
۹۶	۳- روستای بلونج
۱۰۰	۴- روستای رواسان (لواسان)
۱۰۲	۵- روستای کوجووار (کجاآباد)
۱۰۴	۶- روستای فرامیلک
۱۰۶	۷- روستای کرکج
۱۱۰	۸- روستای لاله
۱۱۴	۹- روستای مایان
۱۱۶	۱۰- روستای خلیجان (خلجان)
۱۱۹	روستاهای ادغام شده در شهر ارومیه
۱۲۰	روستاهای ادغام شده در شهر مبارکه
۱۲۱	روستاهای ادغام شده در شهر شیراز
۱۲۲	روستاهای ادغام شده در شهر یزد
۱۲۳	روستاهای ادغام شده در شهر اهواز
۱۲۴	روستاهای ادغام شده در شهر شهرضا
۱۲۵	روستاهای ادغام شده در شهر قم
۱۲۶	روستاهای ادغام شده در شهر خوانسار
۱۲۷	روستاهای ادغام شده در شهر خرم آباد
۱۲۸	۴. اسکان جمعیت و تغییر اسامی

۵. تغییر اسامی بر اساس القاب حکام ۱۲۹
- ج. تغییر اسامی در جهت تغییرات فرهنگی ۱۳۰
- د. تغییر اسامی در اثر عوامل اجتماعی ۱۳۰
- ه. تغییر اسامی آبادی‌ها به سبب کثرت استعمال آن ۱۳۱
- و. تغییر نام به دلیل هجوم اقوام بیگانه ۱۳۱
- ی. تغییر اسامی به علت تغییر نقش مکان‌ها ۱۳۴

فصل چهارم

- منشأ اعلام جغرافیایی ۱۳۹
- الف. اسامی آبادی‌هایی که منشأ طبیعی دارند ۱۳۹
۱. منشأ طبیعی در ارتباط با بستی و بلندی و عوارض طبیعی ۱۳۹
- گردنه - گردنگاه ۱۴۰
- گذار ۱۴۴
- تنگ (تنگه) ۱۴۱
- چم ۱۴۳
- ریگ ۱۴۵
- سایر اسامی ۱۴۷
۲. منشأ طبیعی اسامی در ارتباط با منابع آب ۱۵۸
- چشمه ۱۶۶
- قنات (کاریز) ۱۷۰
۳. منشأ طبیعی اسامی در ارتباط با آب و هوا ۱۷۰
- دما و درجه حرارت ۱۷۱
- فصلها ۱۷۳
- ماه‌های سال ۱۷۳

۱۷۴	تشعشع خورشید
۱۷۵	وزش باد و جریانات جوی
۱۷۶	سایر ویژگی‌های جوی
۱۷۸	۴- منشأ طبیعی اسامی در ارتباط با گیاهان و رستنی‌ها

فصل پنجم

۱۹۰	مسائل انسانی و اجتماعی در نام آبادی‌ها
۱۹۰	۱. اسامی آبادی‌هایی برگرفته از فرهنگ عشایری:
۱۹۷	۲. اسامی آبادی‌ها و ویژگی‌های جمعیتی:
۲۰۰	۳. اسامی آبادی‌هایی که معنا و مفهومی نظامی دارند:
۲۱۲	۴. اسامی آبادی‌هایی که معنا و مفهومی شخصی دارند:
۲۱۴	۵. نامگذاری آبادی‌ها بر اساس زبان، گویش یا قومیت:
۲۱۵	۶. اسامی آبادی‌ها در ارتباط با مسائل قضایی و دادگستری:
۲۱۷	۷. اسامی آبادی‌هایی که برگرفته از نظام اجتماعی گذشته ایران است:
۲۱۹	۸. اسامی آبادی‌ها در ارتباط با خوی، منش، رفتار و روحیات انسانی:
۲۲۳	۹. اسامی آبادی‌هایی که برگرفته از نام زنان است:
۲۲۴	امامزاده خاتون - ملایر
۲۲۴	امامزاده ساربه خاتون - قم
۲۲۵	امامزاده بی‌بی شهادت - کهکیلویه
۲۲۵	بی بی حکیمه - ممسنی
۲۲۶	خدیدجه خاتون - قم
۲۲۶	طاهره خاتون - ساوه
۲۲۷	سرنساء - بم

۲۲۷	 قصر شیرین - کرمانشاه
۲۲۸	 پلدختر - لرستان
۲۲۹	 قزقلعه سی - مغان
۲۳۰	 نعمت آباد دختران - سیرجان
۲۳۰	 برکه ماه بانو - لار
۲۳۱	 زهرا کندی - مغان
۲۳۱	 زهرا - مغان
۲۳۱	 زیب آباد جهان خانم لو - مغان
۲۳۲	 ده نو فاطمه برات - طیس
۲۳۲	 سیدلرزهر - مغان
۲۳۲	 مریم آباد - ابرکوه
۲۳۳	 شیرزن - قوچان
۲۳۳	 ده زنان - راور
۲۳۴	 داورزن - سبزوار
۲۳۴	 قشلاق شاه خانم - مغان
۲۳۵	 بی بی
۲۳۵	 خاتون
۲۳۶	 بیگم
۲۳۹	 ۱۰. اشکال هندسی در نام آبادی‌ها.

فصل ششم

۲۴۴	 مسائل اقتصادی در اسامی آبادی‌ها
۲۴۴	 راه و تأسیسات وابسته به آن در اسامی آبادی‌ها
۲۴۵	 رباط

۲۴۶.....	رباط پشت بادام
۲۴۸.....	رباط شهربابک
۲۴۸.....	رباط ترک - دلیجان
۲۵۲.....	رباط میل
۲۵۳.....	کاروانسرا
۲۵۵.....	سایر اسامی آبادی‌ها در خصوص راه و متعلقات آن
۲۵۸.....	پل
۲۶۲.....	اسامی آبادی‌های برگرفته از نام محصولات کشاورزی
۲۶۷.....	نخل
۲۷۲.....	بازار در اسامی آبادی‌های کشور
۲۷۵.....	اسامی آبادی‌های برگرفته از اقتصاد و دامپروری
۲۸۲.....	یخچال
۲۸۲.....	یخ چائون
۲۸۳.....	یخ چال
۲۸۴.....	روستای یخچال - جرقویه
۲۸۵.....	بناهای تاریخی در اسامی آبادی‌های کشور
۲۸۵.....	کوشک
۲۸۶.....	اسامی دیگر
۲۸۶.....	کلات
۲۸۷.....	کیوترخانه
۲۹۰.....	مساحت در اسامی آبادی‌ها
۲۹۲.....	اوزان در اسامی آبادی‌های کشور
۲۹۴.....	برکه در نام آبادی‌ها

آبادی‌هایی که نام و نشان از پوشاک دارند..... ۳۰۰

ایام هفته در نام آبادی‌ها..... ۳۰۱

فصل هفتم

اسامی آبادی‌هایی که بیانگر رنگ خاصی از پدیده‌ها می‌باشند..... ۳۰۶

فصل هشتم

مخاطرات طبیعی در نام آبادی‌ها..... ۳۱۴

رعد و برق (آذرخش - صاعقه)..... ۳۱۵

سیل (Flood)..... ۳۱۶

آتش‌سوزی..... ۳۱۷

فصل نهم

حیوانات و پرندگان در اسامی آبادی‌ها..... ۳۲۲

اسامی آبادی‌هایی برگرفته از نام حیوانات..... ۳۲۲

نام پرندگان در اسامی آبادی‌ها..... ۳۲۵

فصل دهم

اعداد و ارقام در اسامی آبادی‌های ایران..... ۳۳۰

فصل یازدهم

موسومات اسامی آبادی‌های و جزء پیشین برخی اسامی..... ۳۴۲

برخی از موسومات نام آبادی‌های ایران..... ۳۴۲

اسامی آبادی‌های برگرفته از نام شهرها و استان‌های دیگر..... ۳۴۴

اسامی آبادی‌ها با جزء پیشین «دُم»..... ۳۴۵

اسامی آبادی‌ها با جزء پیشین «سر»..... ۳۴۶

۳۴۸	اسامی آبادی‌ها با جزء پیشین «دریا»
۳۴۸	اسامی آبادی‌ها با جزء پیشین «شاه»
۳۵۰	اسامی آبادی‌ها با جزء پیشین «بالا»
۳۵۰	اسامی آبادی‌ها با جزء پیشین «کل» (Kol)
۳۵۱	اسامی آبادی‌ها با جزء پیشین «پا»
۳۵۲	اسامی آبادی‌ها با جزء پیشین «میان»
۳۵۳	اسامی آبادی‌ها با جزء پیشین «پایین»
۳۵۴	اسامی آبادی‌ها با جزء پیشین «زیر»
۳۵۴	اسامی آبادی‌ها با جزء پیشین «پشت»

فصل دوازدهم

۳۵۸	موسیقی در اسامی آبادی‌های ایران
۳۵۹	نقاره
۳۶۲	نقاره‌کوب جدید - اهر
۳۶۲	نقاره‌کوب قدیم - اهر
۳۶۳	نقاره‌چی محله - ساری
۳۶۳	نقاره‌چی محله - بابل
۳۶۴	توشمال
۳۶۵	توشمالان - کنگاور
۳۷۰	منابع
۳۹۴	فهرست اعلام

پیشگفتار

از جمله فرهنگ‌های موجود در ایران، فرهنگ آبادی‌های کشور است. آبادی‌هایی که ریشه در تاریخ کهن این سرزمین دارند و هر قسمتی از آنان هزاران نکته در خود نهفته‌اند. آبادی‌هایی که به سبب تلاش و کوشش بسیار مردان و زنان نمود یافته و هستی خویش را به منحصه ظهور رسانیده‌اند، برخی را سبب وجود، آب کافی و برخی را حاصلخیزی خاک و برخی دیگر را سایر شرایط طبیعی و غیرطبیعی عامل بنیاد نهادنشان گشته و خلاصه هر کدام مکان و مأوایی جهت سکنی‌گزینی انسان‌ها گردیده‌اند.

اسامی اکثر آبادی‌های کشور و شاید بتوان گفت اسامی اکثریت آبادی‌های کره خاکی ریشه در بنیادهای طبیعی دارند و در این میان وجود آب و خاک و مسائل مربوط بدان جایگاهی ویژه دارد و این شاید بدین سبب است که معتقدند آب آبادانی و آبادی است. صرف نظر از تعاریف متعددی که در ارتباط با آبادی عنوان گردیده است «آبادی اصطلاحی است جغرافیایی به معنای محل زیست دائمی یا موقتی گروهی از مردم برآمده در مناطق روستایی. آبادی واژه‌ای است فارسی به معنی آباد بودن به سامان خانه و بنا، جای آباد، محل معمور و اصطلاحاً به مفهوم جایی که گروهی گرد آمده و کشتزار و آب و درخت و دیگر وسایل زیست برای خود فراهم ساخته باشند، این اصطلاح غالباً در باب مناطق روستایی به کار می‌رود ولی گاه در مورد شهرها نیز به کار برده می‌شود. در متون نظم و نثر کهن فارسی غالباً آبادانی و گاه آبادی به مفهومی نزدیک به مفهوم اصطلاحی امروزی آن به کار رفته است.^۱

مرکز آمار ایران در انجام سرشماری‌ها در تعریف آبادی، چنین آورده است: «آبادی به مجموعه یک یا چند مکان و اراضی به هم پیوسته (اعم از کشاورزی و غیرکشاورزی) گفته می‌شود که خارج از محدوده شهرها واقع شده و دارای محدودهٔ ثبتي یا عرفی مستقل باشد». بنابراین مرکز آمار ایران آبادی را نقطهٔ مقابل شهر منظور نموده است.^۱

در این رساله این مفهوم (آبادی) به هر دو مکان (روستا و شهر) اطلاق گردیده است. از جمله ملاک‌هایی که انسان را به ریشه‌یابی منشأ طبیعی یا غیرطبیعی آبادی‌ها رهنمون می‌گردد نام آبادی‌هاست.

دوران‌های تاریخی مختلف با ویژگی‌های خاص خود را نیز می‌توان در نام آبادی‌ها جستجو نمود، برخی واژگانی که در ادبیات کنونی ما جایگاهی ندارند و بیانگر ادبیات کهن این سرزمین‌اند در جای، جای فرهنگ آبادی‌های این کشور هنوز زنده و جاریست. بسیار برمی‌خوریم به نام آبادی‌هایی که ریشه‌یابی و معناشناسی آنان به بررسی فرهنگی، ادبی، اجتماعی و یا تاریخی یک مکان بستگی دارد. شاید نام بسیاری از بزرگان این مرز و بوم به واسطه اینکه با نام زادگاه و آبادی آنان همراه بوده است سریع‌تر رایج و مطرح گردیده است و چه زیبا و برازنده است که علاوه بر روایی نام بیانگر افتخارات هر مکانی است.

بررسی فرهنگ آبادی‌های کشور از جهاتی دیگر نیز در خور توجه است، بنا و نام-گذاری بسیاری از آبادی‌های کشور را به سلاطین و پادشاهان نسبت داده‌اند. و این صرف‌نظر از همه جهات، از این نظر که بیانگر فرازی از تاریخ این کشور است در خور توجه است. بسیاری دیگر از اسامی آبادی‌های کشور برگرفته از ویژگی‌های فرهنگی، اجتماعی و مذهبی هر جامعه است که اینان نیز خود جایگاه ویژه‌ای دارند.

صرف‌نظر از همهٔ ویژگی‌هایی که اسامی آبادی‌های کشور را در خود نهفته‌اند. از جمله کارهایی که در ادوار مختلف صورت پذیرفته است تغییرات مکرر اسامی آبادی‌هاست، و رای تغییرات طبیعی که واژه‌ها در طول زمان دارند و همچون سنگ‌ریزه‌ها در بستر رودخانه آرام

آرام صاف و صیقلی گشته و تلفظ آنان ساده‌تر و آسان‌تر می‌گردد، برخی از اسامی نیز به طور غیرطبیعی و همزمان با تغییرات فرهنگی، سیاسی و تاریخی در کشور انجام می‌پذیرد.

در این خصوص ذکر این نکته ضروری است که بسیاری از اسامی آبادی‌های کشور به نوعی بیانگر تاریخ و جغرافیای هر مکان می‌باشند، چه بسا با تغییر اسامی ممکن است بسیاری از واقعیات تاریخی و اجتماعی آن مکان نیز به دست فراموشی سپرده شود، در تغییرات اسامی لازم است همه جهات مدنظر قرار گیرد. هر چند اسامی اولیه هر مکانی خود بیانگر مفهومی دیگر است به مصداق آن ضرب‌المثل که می‌گوید: «خوشا آبی که خود از چه درآید»، اما گاهی الزام بر این امر است.

استاد باستانی پاریزی در این باره می‌گوید: «ما ممکن است اسم آبادی‌ها را برگردانیم و با حفر چاه عمیق آن‌ها را بخشکانیم یا در طرح جمع کردن آبادی‌ها آن‌ها را ادغام کنیم اما در همان حال این تاریخ و فرهنگ ماست که هرگز نام آن دهات و خرده شهرها را فراموش نخواهد کرد که همیشه این اسم‌ها با اسامی مشهوری همراه خواهند بود.^۱

با در نظر گرفتن ویژگی‌های مختلفی که اسامی آبادی‌ها در خود مستتر دارند بر این نکته واقف می‌گردیم که همه این ویژگی‌ها را در فرهنگ آبادی‌های کشور می‌توان یافت و چه زیباست اگر فرهنگ آبادی‌های کشورمان را با چنین پیشی ورق زنیم که جای جای آن خود حکایتی از دردها و رنج‌ها، فراز و نشیب‌ها و تیره‌بختی‌ها و پیشرفت‌ها و سرافرازی‌ها، ظلم‌ها و جورها، بلایای طبیعی و غیرطبیعی، مهاجرت‌ها، سنت‌های اجتماعی و افتخارات این ملت است. متأسفانه در تدوین معناسازی فرهنگ آبادی‌ها اقدامی جامع صورت نپذیرفته است، و از سویی دیگر فرهنگ‌های موجود نیز به علت عدم آوانگاری و اعراب‌گذاری در تلفظ صحیح اسامی دارای مشکلاتی است. بعنوان مثال دو آبادی «حُسن آباد» و «حَسَن آباد» در فرهنگ آبادی‌های کشور به علت عدم آوانگاری چه تفاوتی با هم دارند و خود حدیث مفصل بخوان از این مجمل. اسامی مکان‌ها، شناسنامه مکان‌ها و چیستی و ماهوی اوست و در حقیقت اسامی

آبادی‌های کشور می‌تواند دربردارنده ریشه قومیت، سابقه تاریخی، سرگذشت اجتماعی و ... باشد.

از سوی دیگر ویژگی‌های مشترک فرهنگی و شباهت‌ها و همسانی‌های یکسان اجتماعی و تشابهات موجود طبیعی در مناطق مختلف کشور موجب گردیده است تا اسامی آبادی‌های مناطق مختلف در عین تضادهایی که دارند، همسانی‌هایی را نیز ارائه نمایند و به همین سبب است که برخی از اسامی آبادی‌ها به یک نام شناخته می‌شوند.

کوتاه سخن آنکه فرهنگ آبادی‌های کشور دایره‌المعارفی است عظیم که چستی و هویت آبادی‌ها در آن نمایان است. بنیادهای طبیعی شهرها و روستاها و وابستگی انسان به طبیعت و آنچه در اوست، زندگی اجتماعی، فرهنگ بینش و اعتقادات، ارتباطات اجتماعی، گش و واکنش‌های طبیعی و انسانی، اقتصادی و ... همه به نحوی از انحاء در فرهنگ آبادی‌های کشور مستترند. مهم آن است که ما چگونه به این فرهنگ بنگریم، اگر فرهنگ آبادی‌های کشور را صرفاً به دیده یک مجموعه اسامی بنگریم قطعاً ما به یک کتاب «نام‌ها و اسامی» نظر داریم اما اگر در اسامی آبادی‌ها آینه زندگی پیشینیان، خود و فرزندان و آیندگان را از جهات مختلف جستجو نمائیم قطعاً با مجموعه‌ای عظیم و ارزشمند که به مرور زمان تکامل یافته، صیقلی شده و ضمن بیان تمام ویژگی‌های موجود در خصوص زندگی انسان با طبیعت، خود و هم نوع خود که همزمان با دگرگونی فرهنگ‌ها رو به تکامل است روبرو خواهیم شد. اگر به فرهنگ آبادی‌های کشور به این دیده بنگریم آن را مجموعه‌ای زنده و پویا خواهیم یافت. جمله‌ای است که می‌گوید «بگذار تا عظمت در نگاه تو باشد نه آنچه به آنمی‌نگری». این جمله در خصوص فرهنگ آبادی‌های کشور دو سوی است به این معنا که هم عظمت در نگاه به فرهنگ آبادی‌هاست و هم آنچه در فرهنگ نهفته است دارای عظمت است.

این کتاب مقدمه‌ای است در جهت معناشناسی آبادی‌های کشور و امید است در این زمینه گامی هر چند کوچک برداشته شده باشد. در پایان از خوانندگان گرانمایه که کمی‌ها و کاستی‌ها را با تذکر و ارشادات خود یادآوری نموده و نگارنده را در بهبود آن یاری می‌فرمایند کمال سپاسگزاری را دارم.